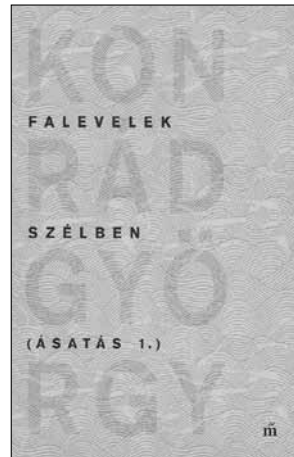

AZ UTAZÓ EMLÉKTÖREDÉKEI

Konrád György: *Falevelek szélben. (Ásatás 1.)*

Furcsa és egyben érdekes könyv már első pillantásra Konrád György új műve, például már külső megjelenésében is. A kötet a kortárs könyvkiadásban szokatlanul nagyméretű, s ha belelapozunk, akkor láthatjuk, hogy oldaltükre is eltér attól a nyomdai szerkesztéstől, amit könyveknél általában megszoktunk, ugyanis két hasábra van tördelve, függetlenül attól, hogy a két hasáb teljesen kitölti-e a tükröt, vagy az oldalon alig kétszer nyolc sor található. Ezt a tördelési módot általánosan és, mondjuk így, hagyományosabb prózaköteteknél manapság nem vagy csak nagyon ritkán alkalmazzák, tehát kell valami okának lenni e külső jelenségnek. Az egyik magyarázat nyilván technikai, egyfelől több szöveg sűrítető így egy oldalra, másfelől nagyon rövid szövegek is testesebbeknek tűnnek egy hatalmas fehér oldalon, mintha szabványosan folyamatos tördelésben jelennének meg. Így is nagyon sokszor van az embernek, hát hogy is mondjam, felemás érzése az oldallátvánnyal szemben, miközben persze tudom, a technikain túl valójában egy eszmei-elméleti megfontolás a végső oka mindennek, és erről már részben magában a könyvben is olvashatunk. Ugyanis minden oldal egy címmel összefogott önálló szöveg (hogy valójában mennyire különálló, arról majd később). Konrád korábbi kötete (*Vendégkönyv*, 2013) fülszövegében erről így írt: „Ahány címmel felruházott, gépirásos oldal, annyi fejezet vagy strófa”. A *Falevelek*ben aztán többször is reflektál erre, például így: „Egy A/4-es papírlap teleírva egy strófának tekinthető” (431.), hogy aztán a 497. oldalon lévő, *Egy A/4-es oldal egy strófa* című szöveg első sora megismételje mind a címet, mind a korábbi „nyilatkozatot”. Az említett fülszövegben még azt is írta, hogy a *Vendégkönyv* „elsőszó egy regényhez”. Tehát Konrád valamiféle útmutatót ad olvasójának, hogyan is viszonyuljon a műhöz (miközben több szövegrészben is utal arra, hogy az olvasónak „jár a szabadság” mind az olvasásban, mind az értelmezésben, hogy maga töltsön ki hiányzó, üres lapokat vagy hézagokat történetdarabok között).

Ezek szerint a *Falevelek* egy különös regény volna, melynek majd' ötszáz fejezete van, más megközelítésben „strófája”, ami viszont inkább lírai megszervezettségre utal, semmint epikaira. A könyv címében így a „falevelek” többszörös jelentéssel ruházódnak fel, hiszen levelekként jelölhetik egy fa lombzatát (mint látni fogjuk, jelen esetben, valószínűleg hulló lombját) és a levelet mint az írás metaforáját. Érdemes összevetni ezt azzal a jelenettel az *Elutazás és hazatérés*ből, amikor a háború, a budapesti nyilas rémuralom után a kis Konrád Gyuri visszatér Berettyóújfalura, a szülőfalujába/szülőházába, és ez a látvány fogadja: „Fújta a régi szobámban a családi leveleket a szél, és az imakönyvlapokat a templomban” (134.). A „falevelek”-hez társított „szélben” pedig minden valószínűség szerint azt a képet idézi,

Magvető Kiadó
Budapest, 2017
500 oldal, 5999 Ft

ahogy a lehulló lombzat a szélben kavarog, ahogy a levegőben a levelek ide-oda sodród-
nak véletlenszerűen. A könyvben ez, legalábbis a megfogalmazás (őhaj) szintjén, a követke-
zőképpen tárul fel: „Legyenek a lapok a kapcsos könyvben más-más sorrendbe rakhatók, az
olvasóknak jár a válogatási szabadság” (20.). Ez a kapcsos könyv (illetve sok más helyen és
más Konrád-műben „füzet”, melybe a narrátor jegyzetel) idea, azon túl, hogy nyilvánvaló-
an megidézi Arany Jánost és az *Ószikéket*, Konrádnál – mint ahogy sok egyéb is – nagyon
hosszú időre tekint vissza, és nem csak az öregedést, elmúlást jelképezi. Már a '89-es *Kerti
mulatság*ban is megtalálható volt Dragománnak, az egyik főszereplőnek egy lehetséges re-
gényről való hosszabb filozofálgatása végén, hogy „[l]egszívesebben egy olyan kapcsos
könyvet képzelek el, amelynek minden lapja kijár és átsorolható” (405.). (Veres András egy
tanulmányában arra is felhívja a figyelmet, hogy Konrád mely külföldi minták nyomán is
juthatott e nézetre; *Literatura* 1996/1.) Ez a látszólagos strukturálatlanság, illetve ennek vá-
gya tehát nem új keletű, az Agenda-könyvekből a *Kerti mulatság* még hangsúlyosan, bár
szerintem ironikusan felcímkézett tíz fejezetre, azon belül számos alfejezetre oszlott, a *Kőóra*
(1994) már csak rövidebb-hosszabb, de címmel ellátott és inkább lírai jellegű fejezetre tago-
lódott, míg a *Hagyaték*ban (1998) a szöveget csak tipográfiaileg tördelte Konrád. Ezt az utób-
bi módszert követte aztán önéletrajzi regényeiben (*Elutazás és hazatérés*, 2001; *Fenn a hegyen
napfogyatkozáskor*, 2003), melyeknek a korábbiakhoz hasonlóan szintén nem volt összefüggő
cselekményük, valamint a kisebb-nagyobb halmazokra tördelt szövegegyeségeket ugyan-
csak egyszerű tipográfiai jelek, nyomdai megoldások jelölték. De folytathatnám máig a
Konrád-bibliográfiát e szempontból.

Csak röviden térek ki a könyv zárójelbe tett alcímére. Nyilván elsősorban jelenti a
múltban való kutatást, a múlt mélyéből dolgokat mintegy a jelen felszínére hozó tevé-
kenységet, Konrád azonban ennél poétikusabban is leírja azt, ami a *Falevelek* 500 oldalán
történik: „Az egész csak barangolás az eszméletemben” (154.), továbbá: „Kedvem volt az
ásáshoz a saját memóriámban” (488.). Ez a motívum sem új azonban, a *Kőórában* nagyon
hasonlóan fogalmaz (Dragomán tudatát felvillantva): „Szürke foltokat eleveníttek föl, le-
húzom róluk a plasztikbevonatot. Ásatás az agyamban, kép adja a képet” (246.). Hozzá
kell tennem még, hogy az Agenda-könyvek három férfi főszereplője bizonyos fókig
Konrád alteregója, mint ahogyan például a *Kakasok bánatának* (2005) narrátora, Kalligaro
is az, amivel csak azt akarom hangsúlyozni, hogy az író legtöbbször, bár az sem túlzás, hogy
összes szépprózai műve valójában önéletrajz, még ha nyilvánvalóan ezen önéletrajziságnak
másként felel meg például az *Elutazás és hazatérés*, és másként *A látogató* (1969) vagy a *Kerti
mulatság*. Az ásatás mint régészeti munkálat nagyjából azt feltételezi, hogy a régész bár
hozzávetőleg sejtí, sőt alkalmanként tudja is, hogy mit akar előbányászni a múlt több év-
tizedes vagy inkább évszázados/évezredes rétegei alól, a kutakodásnak mindig van egy
nagyon erős véletlenszerűsége, ahogy a várt dolgok mellett fölbukkannak teljesen várat-
lan kincsek is. Azt gondolom, Konrád is valami hasonlóra törekedett, amikor életrajzában,
életének eddig elmúlt 84 évében, saját múltjában elmerült, s így a *Falevelek* is beáll abba a
sorba, melyről az előbb szóltam, hiszen, ahogy az elbeszélő Konrád írja: „Nincs egyebem,
mint a biográfiám” (106.). Az életrajz ugyanakkor problémaként is megjelenik az életmű-
ben, például abban a tekintetben, hogy az elbeszélő-emlékező vajon mire és hogyan, hite-
lesen vagy tévesen emlékszik, s ezzel párhuzamosan, hogy ami az emlékezetben feltűnik,
az mind megtörtént-e, s valóban úgy történt-e. Azaz, röviden, miként viszonyul egymás-
hoz valóság/élettény és fikció. „Magam is folytatása lettem a *Hagyaték* című regényem
polgármesterének, biográfiával követem a fikcióimat” – olvasható *A szöveg írja magát* című
darabban (71.). Az elmúlt harminc év Konrád-művei valamilyen módon erre is reflektál-
tak. Az Agenda-könyvek, erre utal Konrád a *Hagyaték* említésével, az életrajz fikciósított
változatát hozták létre, persze úgy, hogy néha igen-igen nehéz volt meghatározni azt,
hogy ki is beszél a szövegben. Az életmű – *A látogató* mellett – kiemelkedő csúcspontja, az

Elutazás és hazatérés (valamint folytatása, a *Fenn a hegyen napfogyatkozás*) önmagát ön-életrajzi regényként jelöli meg, s teljesen hiányzik belőle az az ismeretelméleti játék, hogy ki is vagyok én, ki beszél. Ugyanakkor, ahogy arra Vári György is felhívja a figyelmet (*Szombat* 2003/5.), a Berettyóújfaluba hazatérő Konrád Gyuri szédült egykori lakásában tükörbe nézve találkozik egy számára addig ismeretlen gyerekkel: „Néztem az épen maradt tükörben csodálkozó arcomat, álltam a megalázott halmazban, a honvágy csúfságában, és biccentettem annak a kis figurának, aki lám, így hazatalált” (*Elutazás*, 133.). Az ezután következő művek aztán többnyire eljátszottak azzal, vagy filozófiai fejtegetésekbe bonyolódtak arról, hogy meddig tart az életrajz, s honnét kezdődik a fikció: „Az önéletrajz is fikció, írója költi a halmazból, amire önkényesen emlékszik” (*Falevelek*, 487.). Míg aztán ez odáig jutott, hogy a *Kakasok bánatában* egy tényleges alteregó is megjelenik, Kalligaro személyében, aki ugyanúgy az életrajz része, mint a valóságos író. Messze nem nagy epikai újdonság ez, megoldásában erősen érződik a Kosztolányi-féle Esti Kornél-hatás, de ha Kalligaro figuráját összevetjük Konrád Gyuri valóságos tapasztalatával, hogy tudniillik a szülői házban a tükörből egy idegen néz vissza rá, egy megváltozott fiú, egy egészen más önkép, mint amire várt – nos akkor ezt az epikai megoldást is erősen önéletrajzi ihletésűnek gondolhatjuk. S talán annak megoldásaként is, hogy „[a] gyerekkor helyén ott maradt a hiány, egy kibeszélhetlen és talán kibeszélhetetlen történet” (*Elutazás*, 149.).

Az előzőeket mind összevetve a *Falevelek* ehhez képest úgy kezdődik, mint egy 19. századi regény, mondjuk, Dickens tollából a *Copperfield Dávid* („Az életem elején akarom kezdeni önéletrajzomat, feljegyzem hát mindjárt, hogy egy pénteki napon jöttem a világra [...] pénteken és pontosan éjfélkor.”): „1933. április 2-án, vasárnap este kilenckor születtem a Kos és Kakas jegyében”. A nyitást önmagában még értelmezhetnénk komolynak, régimódi eljárásnak, ám már rögtön a rákövetkező „strófák” megkérdőjelezzik ezt, s világossá válik, hogy az indítás valójában ironikusan kezelendő, mint ahogy a szerző is ezt teszi. Mind az 500 oldalon végig is húzódik hol ironikusan, hol halálos komolyan az a reflexiós kényszer a szövegben, hogy vajon mi is a regény, milyen egy ideálisnak elgondolt (regény)szöveg, ami nyilván aláássa azt az olvasói várakozást, hogy újfent, sokadszorra egy életrajzi Konrád-regényt kap. A bevezetésre következő darabok, „strófák” valójában a legkülönbözőbb műfajú szövegeket mutatják fel: az anekdotától, az életrajzmetaszektől a minieszékig szinte mindent, amit el tudunk képzelni. A legjobban a *Kőórából* vett idézettel tudnám ezt a sokszínűséget, kavalkádot érzékeltetni: „Gondolom, éppen a naplómát írtam, valami reflexív szövegfolyamot. Olvastam tíz oldalt, írtam kétőt, meghatározatlan műfajú szöveg keletkezett, idézetek, tömörített eszmék, kommentár, emlék, fölfedezés” (86.). Bár az írói szándék az, hogy minden lap önmagában megálló befejezett „történet” legyen, a „strófák” néha önállóak, néha folytatják, akár oldalakon keresztül is, a megkezdett „mesét”, sőt előfordul az is, épp emiatt, hogy egyikük-másikuk nem lenne értelmezhető különállásában. Olyan is előfordul, hogy a Konrád-műveket korábbról nem ismerő olvasó értetlenül állhat például a Kalligaros strófák előtt (26. és 27.), mert nincs teljesen tisztázva, kiről is van szó pontosan (ehhez, mint már említettem, a *Kakasok bánata* előzetes ismerete szükséges), hogy az illető valójában Konrád alteregója.

A szöveg széttördeltsége okán sem követhet valamiféle egységes, könnyen követhető időrendet, de maga az elbeszélő is óvatosságra inti olvasóját, hogy vigyázzon, mert „[o]lyan szöveg a célja, amely zenei sorba szervezett lelkiállapotot okoz” (27.). Ennek következtében a narrátor/Konrád két „strófa” között akár évtizedeket is ugrik, sokszor a követhetőség és érthetőség kedvéért kénytelen is a szerző kitenni egyes egységek elé azt az évszámot, amely időről a szöveg szól, illetve adott esetben ez egybeeshet a keletkezés dátumával is. Fantasztikus történelmi, életrajzi kavalkád jön így létre, egy emlékező tudat asszociatív működésének terében. Ismert irodalmi figurák tűnnek föl az ötvenes-hatvanas évekből, de politikai-társadalmi szituációk hasonlóképpen, s persze a család, a rokonság a szerző születé-

sétől a saját unokák születéséig. Remek portrék, életképek, elkapott pillanatok Berettyóújfalu s persze leginkább Budapest életéből (csak így jegyzem meg, hogy Konrád a legnagyobb „budapestológus” Krúdy után), az utcákon, tereken megjelenő erzsébetvárosi vagy épp belvárosi figurák, az évtizedeken át állandó, hangulatában mégis változó presszók, kávézók, kocsmák világa – és hosszasan folytathatnám, hogy mi minden kincs „ásatódik” ki az emlékezet révén, s minden együttáll: „Egybecsúztak az időszigeteket, tudatomban a régi dolgok térben egymás mellett vannak, és nem egymás után következnek” (345.). Mintha ami egyszer megtörtént, az mindig történe (az időhöz való viszony ugyancsak Krúdyra emlékeztet, Krúdynál tapasztalható ez a sajátos múlt és jelen egybemosódás). A könyvnek ez az időképzete hívja elő azt is, hogy számtalan passzusban elmélkedik az elbeszélő arról, milyen is volna az elképzelése szerint az ideális regény vagy mű: „A fejemben él egy olyan mű képzete, amelyet nem kell könyvenként abbahagyni és újratekinteni” (271.), vagy: „A fontos könyvek igazában sohasem kezdődnek el, és sohasem fejeződnek be” (303.), és ismétlésként nyomatékosítva: „A fejemben élt egy olyan mű képzete, amelyet nem kell könyvenként abbahagyni és újratekinteni, egyetlen napló lenne, amely az élettel együtt érne véget” (426.). Arra, hogy ez az amúgy szerintem túlságosan eredeti problémafelvetés milyen mélyen ágyazódik Konrád műveibe, csak egy-két korábbi példát hoznék (a *Kerti mulatság* ide is passzoló szövegről már volt szó): „Olyan könyvet szerettem volna írni, amely mellől bármelyik pillanatban elszólíthatnák, amelyet nem lehet befejezni, csak abbahagyni” (*Fenn a hegyen*, 329.); „Ez a mai nap a regény, a mindenkori mai nap, amelynek nincsenek az időben határai. Nincs eleje és nincsen vége, csak éppen tart. Kezdetet és véget az utólagos intervenció hasít bele” (*Hagyaték*, 65.).

A *Falevelek* azonban minden asszociatív idő- és térbeli lebegése, szövegi kavardása ellenére mégiscsak rendelkezik egy halvány – végül is ezt nem tudom másként fogalmazni – linearitással. Egyrészt, mert minden olvasónak, magamnak is, az az olvasási stratégiája, hogy a könyvet elkezdi az elején, és aztán végigolvassa. A *Falevelek* ugyan megengedi, hogy csak úgy beleolvassunk, szemezgessünk belőle, aztán félretegyük, majd újra elővegyük, ugráljunk magunk is az időben, de kétségtelenül nem azt a hatást fogja ez esetben elérni, mint ha egészként olvassuk. Ami persze rejt magában valamelyes ellentmondást, hiszen a könyv minden porcikájával és minden szövegével azt igyekszik demonstrálni, hogy csak részek vannak, László Emese (*Jelenkor* 2013/9) szép kifejezésével, életforgácsok. Másrészt a figyelmesebb, közelebb hajló olvasás felfedezhet és összerakhat a *részek* mögött megbúvó, homályosan, de mégis kirajzolódó *egészet*. S ezen egészben azt a bizonyos linearitást, hiszen értelmezzük bármennyire ironikusan a szöveg nyitását (a későbbiek tükrében), a *Falevelek* mégiscsak egy születéssel kezdődik, ugyanakkor már címében előreutalva is, és az időben ugráló részek is mindvégig árasztják az öregedés, az elmúlás (a lombja vesztett fa) látványait és hangulatát, hogy végül – bár maga a mű korántsem nevezhető valamiféle számvetésnek – az utolsó „strófa” a maga tömörségében a halál előtti számvetés metaforája is legyen: „Az életem talán nem volt vereség, inkább makacs válasz egy kihívásra, amely kintről jön, a történelemből, a véletlentől, felsőbb hatalmak akaratából”, s ez az elmélkedés torkollik abba a befejezésbe, mely az ősi kínai mesét idézi meg: „Kevésbé érdekel, hogy mit mondanak rólam, jobban felcsigáz, hogy a regényemen át kisétálhassak a képből, mint a kínai festő, aki a festett tájba átlépve eltűnt egy sétaúton” (500.). Itt most számunkra az „eltűnés” a fontos, de nem bonyolódna bele élet és mű viszonyának taglalásába. Tehát minden ellentétes törekvés ellenére, *van* kezdete és vége a műnek, s a két végpont között egy *énn*ek a történelmi, társadalmi és magánéleti hányódásai, harcai, kudarcai kavarognak ugyan, de a befogadó szépen rendbe is tudja rakni. Ezért is gondolom, hogy bár az „Ásatás 1.” alcím folytatást ígér, nehéz volna elképzelni, hogy e zárás után mi jöhetne még.

Annál is inkább, mert ez az első rész is ismétlés, egészen pontosan ismétlések sorozatára épül. Nagyon durván és leegyszerűsítve, ami a *Falevelek*ben van – életanyag, tények, fikciók,

mesék, történetek, anekdoták –, azt Konrád nagyrészt megírta már mondjuk a *Kerti mulatság* óta született könyveiben. Ezek nem motívumok, melyek akár egy teljes életműben végig kanyaroghatnak, eltűnnek, majd felbukkannak, hanem olyan szövegrészletek, melyek szó szerint, vagy nagyon kevés és nem lényeges nyelvi változtatással kerültek bele az új könyvbe. Különösen érvényes ez az *Elutazásra* és a *Fenn a hegyenre*, de a korábbi regényekből is szerepelnek kisebb-nagyobb részletek, töredékek. Fel lehetne hozni persze, hogy ugyanaz újra elmondva más aspektusból más eredményre vezet, főként ha az elemzés (ön)reflexióval is jár. Erre azonban csak nagyon kevés az esély ebben a töredékes formában, a szerelmek, a házasságok, az életrajz más figurái, a kocsmák, presszók alakjai aligha fognak más fénytörésben megjelenni egy A/4-es lap terjedelmében. Az ismétlődésektől a befogadónak olyan érzete támad, mintha már mindent ismerne, mintha ugyanazokon a helyszíneken járna, ugyanazokban az időkben – s paradox módon így éri el Konrád az amúgy nyilvánvalóan elérhetetlent, hogy egy állandó „itt és most”-ban egy folyamatos, nem kezdődő, nem záruló és nem egy nézőpontból szemlélhető történet részesei legyünk. Túlzással az is állítható, a *Falevelek* Konrád korábbi könyveiből vett „idézetgyűjtemény”, „vendégszöveg”, sőt azt is mondhatnám, szöveggyűjtemény, mely sűrített formában (ez nem az 500 oldal ironiája) tárja az olvasó elé az élet és az életmű alapvető fordulópontjait, lényeges elemeit. Metaforikusabban úgy is szemléltethetném e jelenséget, hogy a szerző egy nagy utazásra invitálja olvasóit: utazzon vele könyvei lapjain, járja be vele korábbi történeteit, ismerkedjen figuráival, utazzon szövegeken át az életrajz tényeiig és vissza. A szerzői emlékezet is valójában ezt teszi: átutazik az egyszer már megélt élet forgószínpadán, és némileg távolról, eltávolítottan, de az ismerőség érzetével közelről is szemléli azt, ami elmúlt, de a felidézés révén jelenvaló. Az *Otthonos idegenség* című „strófában” így írja le ezt az állapotot/viszonyt: „Otthonos idegenség, kettős viszony mindenhez, amit kapott, örökölt, amit a sors rámért”. Ugyanez egy kicsit másképp, s talán nem is egészen pontosan: „Én a reflexió és az ingázó tudósító nézőpontját választottam. Elcsavarogni, messziről nézni, aztán visszatérni és belebújni” (193.), vagy visszamenőleges távlatban: „a szerző mindig kívül-belül van. Ezt a szemléletet először *A látogató* című regényemben próbáltam ki” (133.). A *Falevelek*ben ugyan nem idézi Konrád, de a *Kakasok bánatában* az *Odúlakó* című darabban ezt az egyszerre személyes és ontológiai lélekállapotot derűs reménytelenségnek írja le („lehetett igen derűs reménytelenségben is élni” – ami itt elsődlegesen persze a szocializmus évtizedeihez van kötve).

Annak, aki Konráddal most ismerkedik, nem lesz zavaró a folytonos déjá vu érzés, annak újdonságként fog töredékesen ugyan, de mégis kibontakozni egy önarckép és életrajz. Egyetlen ponton azonban a „tudósabb” olvasó is felfedezhet egy olyan vonást e képen, amely ugyan valamelyest mindig is érzékelhető volt, ám a *Falevelek*ben a korábbiakhoz képest jóval erőteljesebb rajzolatú. Az öregedés, az elmúlás közelsége lengi körül a megjelenített történeteket, figurákat, tájakat, utcaképeket, s magát a narrátort is, egy kicsit ironizált, egy kicsit tárgyiasított, de azért mégis érzelmes melankóliával.

Minden részszépsége, egyes remek darabjai ellenére is azt gondolom, hogy a *Falevelek* mint „szövegfolió” néha valóban kilép a mederből, és áttör minden szerzői és szerkesztői kontrollon, rettenetes mennyiségű szövege (mondanám, túlírtása, csakhogy ez nem volna pontos, mert nem egyszerűen erről van szó, hanem bizonyos mértékben „túlválogatása”), és ezen belül a rengeteg önisméltés (melyből más aspektusból már bemutattam egyet-kettőt) redundáns szövegrészeket eredményez. Nem újdonság ez sem, sajnos, Konrád esetében (lásd például Vári György [*Magyar Narancs* 2003/34.] vagy Károlyi Csaba kritikáját [*Jelenkor* 2002/7–8.]). Pedig az életmű tanulsága az, hogy amikor az írás, a szöveg ökonómiája és annak strukturálása erős, fegyelmezett önkontroll alatt van, akkor mindig kiemelkedő, korszakosan kiváló regény kerül ki a szerző kezéből, így *A látogató* és az *Elutazás és hazatérés*.